

บทที่ 8

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

จากสภาพปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับการปฏิบัติตามหลักธรรมาภิบาลในการบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทำให้เห็นได้ว่าการแก้ไขปัญหาเพื่อเสริมสร้างบทบาทของผู้นำท้องถิ่นให้สามารถดำเนินการเพื่อให้เป็นไปตามหลักการบริหารจัดการที่ดี เพื่อให้ง่ายต่อการปฏิบัติมากขึ้นนั้น รัฐควรเข้ามามีส่วนร่วมในการปรับปรุงแก้ไข ทั้งนี้คณะผู้วิจัยสามารถสรุปข้อเสนอแนะบางประการอันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศภายใต้หลักธรรมาภิบาล และเป็นประโยชน์ในภาพรวมได้ดังนี้

8.1 ตัวแบบแนวคิดของผู้นำและการประยุกต์ใช้ในการบริหารงานท้องถิ่น

จากการศึกษาพบว่า บทบาทของผู้นำในการนำหลักธรรมาภิบาลและหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติในพื้นที่ศึกษาได้จนประสบความสำเร็จนั้น มีลักษณะดังนี้

1. ผู้นำต้องเป็นผู้ริเริ่มและผู้ปฏิบัติ

นั่นคือ นอกจากผู้นำจะต้องเป็นผู้ริเริ่มในการปฏิบัติตามหลักธรรมาภิบาลและหลักเศรษฐกิจพอเพียงแล้ว ยังต้องพยายามแสดงให้เห็นถึง “ผลสัมฤทธิ์” จากการปฏิบัติซึ่งจะเป็นแรงจูงใจสำคัญในการกระตุ้นให้คนในชุมชนเห็นถึงประโยชน์ของการปฏิบัติตามหลักธรรมาภิบาลและเศรษฐกิจพอเพียงได้ ดังเช่นกรณีของนายกองค์การบริหารส่วนตำบลวังแสง อำเภอแกลง จังหวัดมหาสารคามที่ได้ปฏิบัติตัวเป็นแบบอย่างในการนำเอาหลักการทั้งสองมาใช้ในชีวิตจนกลายเป็นแบบอย่างให้กับชุมชน

2. ผู้นำควรจริเริ่มและส่งเสริมกิจกรรมให้เกิดกิจกรรมภายในชุมชนเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมและความรู้สึกเป็นเจ้าของกิจกรรมของชุมชน

นอกจากที่ผู้นำจะต้องเป็นตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จแล้ว ผู้นำยังจะต้องริเริ่มและส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมที่สามารถกระตุ้นการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชน ทั้งนี้ลักษณะของกิจกรรมที่เกิดขึ้นนั้นมีความหลากหลายขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะของพื้นที่ เช่น ตำบลถ่อนนาสี อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีมีการรวมกลุ่มเป็นสหกรณ์เพื่อทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน เช่น กิจการร้านค้าของชุมชน หรือตำบลตาอ้อ อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ มีการส่งเสริมการใช้พลังงานทดแทนในชุมชน หรือการส่งเสริมให้เกิดการรวมกลุ่มเพื่อแปรรูปผลิตภัณฑ์จากน้ำส้มควันไม้ เป็นต้น กิจกรรมต่างๆ เหล่านี้นอกจากจะช่วยส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนแล้ว ยังเป็นการพัฒนาให้หลักธรรมาภิบาลและเศรษฐกิจพอเพียงกลายเป็นเรื่องที่ไม่แปลกแยกไปจากชีวิตประจำวันของคนในชุมชน

3. ผู้นำต้องพยายามประสานความรู้และความร่วมมือระหว่างองค์กรภายนอกกับชุมชน

พื้นที่ที่ทำการศึกษากว่าพื้นที่ที่มีลักษณะเดียวกันคือผู้นำมีความกระตือรือร้นและเล็งเห็นประโยชน์ในการเปิดรับความรู้จากองค์กรภายนอก เพราะเล็งเห็นว่า การพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมและต่อเติมความรู้สมัยใหม่นั้นมีส่วนสำคัญในการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งขึ้น ผู้นำจึงจะทำหน้าที่เป็นผู้ประสานใน

การนำองค์กรภายนอกเข้ามาให้ความรู้เพิ่มเติมแก่ชุมชน ทั้งนี้ตัวอย่างขององค์กรภายนอกเช่น สถาบันการศึกษา หน่วยงานราชการ องค์กรอิสระ องค์กรพัฒนาเอกชนหรือแม้แต่องค์กรชุมชนอื่น นอกจากการต่อยอดและพัฒนาองค์ความรู้แล้ว องค์กรภายนอกก็มักจะมีส่วนสำคัญในการสร้าง “แบรนด์” ให้กับชุมชนและสินค้าของชุมชน ซึ่งนอกจากจะทำให้ชุมชนกลายเป็นที่รู้จักแล้ว ยังเป็นการเปิดตลาดและขยายตลาดในการกระจายสินค้าของชุมชนอีกด้วย

4. การถ่ายทอดองค์ความรู้ของชุมชนผ่านกลไกที่หลากหลาย

นอกจากจะพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมแล้ว การถ่ายทอดองค์ความรู้จากรุ่นสู่รุ่นเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนเพราะจะเป็นหลักประกันว่าความรู้ของชุมชนและความรู้ในการพัฒนาชุมชนจะได้รับการสืบทอด ทดสอบและต่อยอดอย่างต่อเนื่อง ผู้นำในพื้นที่ที่ทำการศึกษามีการสร้างกลไกของการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่แตกต่างกันไปตามลักษณะเฉพาะของพื้นที่และความพร้อมของพื้นที่ เช่น ศูนย์การเรียนรู้ การทำวิจัยชุมชน การทำสื่อในรูปแบบต่างๆ หรือการเก็บรักษาความรู้โดยปราชญ์ประจำพื้นที่

5. การจัดสรรงบประมาณ

จากบทเรียนการพัฒนาของผู้นำในพื้นที่ที่ทำการศึกษา บ่งชี้ว่า การจัดสรรงบประมาณที่เหมาะสมเพื่อการสนับสนุนกิจกรรมของชุมชนและเพื่อการพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ต่างๆ ที่จำเป็นในการพัฒนาชุมชนนั้น เป็นเสมือนน้ำมันหล่อลื่นในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน ทั้งนี้ งบประมาณที่ใช้มักจะมีที่มาหลากหลาย เช่น จากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรอิสระ หน่วยงานของรัฐ จากการบริจาคของคนในชุมชน หรือจากรายได้ที่เกิดขึ้นจากการทำกิจกรรมร่วมกันของชุมชน

8.2 ตัวแบบหลักธรรมาภิบาลและเศรษฐกิจพอเพียงในวิถีชีวิตทางวัฒนธรรม

เมื่อประมวลการปฏิบัติตามหลักการธรรมาภิบาล เศรษฐกิจพอเพียง ภายใต้บริบทของวัฒนธรรมของผู้นำทำให้คณะผู้วิจัยสามารถสร้างตัวแบบแนวทางการปฏิบัติงานที่ดี (หลักธรรมาภิบาล) และหลักเศรษฐกิจพอเพียงในวิถีชีวิตทางวัฒนธรรม โดยสามารถสรุปให้เห็นถึง ปัจจัยต่อการปฏิบัติงานของผู้นำท้องถิ่น โดยปัจจัยที่จะส่งผลให้เกิดแนวทางการปฏิบัติงานที่ดี มีประสิทธิภาพประกอบด้วย 2 ปัจจัย ได้แก่

1. การพัฒนาคน

การดำเนินงานของผู้นำท้องถิ่นในการชักชวนประชาชนในท้องถิ่นเพื่อให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมที่จัดขึ้นนั้น สิ่งจำเป็นที่สุดคือ การสร้างภาพลักษณ์ถึงประโยชน์ของการพัฒนาตามแนวทางหลักธรรมาภิบาลและเศรษฐกิจพอเพียงโดยผู้นำท้องถิ่นผ่านวิธีการกระตุ้นและการเป็นผู้นำในการลงมือปฏิบัติผ่านกิจกรรมต่างๆ ภาพลักษณ์ดังกล่าวจะมีส่วนในการสร้างความน่าเชื่อถือและความเชื่อมั่นให้กับประชาชนในท้องถิ่นโดยจะเป็นการสร้างตัวอย่างผลลัพธ์ที่ประชาชนในท้องถิ่นจะได้รับหากปฏิบัติตาม สิ่งเหล่านี้จะเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างแรงจูงใจและเป็นการปลูกฝังค่านิยมที่จะทำให้การดำเนินงานของผู้นำท้องถิ่นบรรลุวัตถุประสงค์ได้ โดยท้ายที่สุดมันจะก่อให้เกิดการสำนึกรักบ้านเกิดอันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไปได้

2. การพัฒนาโครงสร้าง

อันเป็นส่วนสำคัญที่ส่งผลต่อการทำให้ประชาชนในท้องถิ่นมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งโครงสร้างเหล่านี้ประกอบไปด้วย

2.1 โครงสร้างทางการเมืองการปกครอง (Political Structure)

(ก) ระบบกฎหมาย

ในระบบโครงสร้างของรัฐสมัยใหม่นั้น ระบบกฎหมายมีส่วนสำคัญในการรองรับการกระทำต่างๆ ทั้งในแง่ของการตัดสินว่าการกระทำพึงประสงค์และถูกต้อง รวมไปถึงการป้องปรามและการลงโทษพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ ทั้งนี้ จากการศึกษา คณะผู้วิจัยพบว่า ระบบกฎหมายที่ใช้ในชุมชนท้องถิ่นนั้นเป็นการผสมกลมกลืนระหว่างกฎหมายของรัฐและ “กฎ” ของชุมชน หมายความว่า ภายใต้สภาพบังคับของรัฐสมัยใหม่นั้น ท้องถิ่นชุมชนต่างๆ จำเป็นที่จะต้องรับเอากฎหมายจากส่วนกลางไปเป็นกรอบในการปฏิบัติในท้องถิ่น ซึ่งในทางทฤษฎีแล้ว กรอบการปฏิบัติดังกล่าวไม่ควรมีข้อยกเว้น อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติแล้ว การใช้ระบบกฎหมายจากส่วนกลางของท้องถิ่นชุมชนนั้น มีความยืดหยุ่นสูง เนื่องจากต้องมีการปรับให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมของท้องถิ่น/ พื้นที่

ความยืดหยุ่นดังกล่าวเป็นเสมือนดาบสองคม ในมุมหนึ่งความยืดหยุ่นดังกล่าวอาจก่อให้เกิดการละเว้นการลงโทษพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ แต่ในอีกด้านหนึ่งนั้น ความยืดหยุ่นดังกล่าวทำให้ระบบกฎหมายสมัยใหม่นั้น สามารถ “ดำรงอยู่” ได้ภายในสังคมจารีตประเพณีที่หลากหลาย เพราะ ความยืดหยุ่นดังกล่าวช่วยทำให้คนในชุมชนไม่รู้สึก “อึดอัด” กับกฎเกณฑ์ที่ไม่เคยชิน

ผู้นำท้องถิ่นในพื้นที่ที่ทำการศึกษานั้น มีความเข้าใจธรรมชาติของชุมชนท้องถิ่น ดังนั้น พวกเขาจึงมักจะพยายามปรับระบบกฎหมายต่างๆ ให้มีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่น และพวกเขามักจะค่อยๆ ผสมผสานความเข้มข้นของกฎเกณฑ์ต่างๆ ตามระบบกฎหมายสมัยใหม่เข้าไปในวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนท้องถิ่น ซึ่งกระบวนการดังกล่าวนี้เป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป จนท้ายที่สุดกฎบางประการได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นโดยปริยาย

(ข) ความสัมพันธ์ทางอำนาจ

ลักษณะเด่นประการหนึ่งของชุมชนท้องถิ่นที่ทำการศึกษานั้น คือ ภายในแต่ละชุมชนท้องถิ่นมีกลุ่มย่อยๆ (ก๊ก เหล่า) อยู่จำนวนหนึ่ง ซึ่งกลุ่มเหล่านี้มีแบบแผนความสัมพันธ์ทางอำนาจจะหากันในรูปแบบเฉพาะที่แตกต่างกันไปในแต่ละชุมชนท้องถิ่น ซึ่งโดยส่วนมากแล้วมักจะเป็นรูปแบบของการแข่งขันเพื่อแย่งชิงอำนาจและทรัพยากรระหว่างกัน

จากการศึกษาพบว่า ผู้นำในชุมชนท้องถิ่นที่ทำการศึกษานั้นพยายามที่จะปรับเปลี่ยนบทบาทของตนเองจากการเป็นผู้สั่งการมาเป็นผู้ประสานความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างกลุ่มต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่น เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น เช่น การวางบทบาทเป็นผู้ให้ทุนหรือการเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ไม่เลือกฝักฝ่าย ทั้งนี้การปรับบทบาทดังกล่าวนี้ โดยมากมักจะเกิดขึ้นมาจากการสั่งสมประสบการณ์การเรียนรู้จากผู้นำรุ่นก่อนหน้า และจากประสบการณ์ตรงของตัวเอง

นอกจากนั้น ผู้นำบางคนยังได้ใช้ประโยชน์จากความรู้สึกชิงดีชิงเด่นของกลุ่มต่างๆ ในการกระตุ้นการพัฒนา ด้วยการส่งเสริมให้เกิดการแข่งขันระหว่างกลุ่มต่างๆ ในการพัฒนาพื้นที่ของตนเอง เช่น การส่งเสริมให้

มีการสร้างถนนด้วยแรงงานชาวบ้านขององค์การบริหารส่วนตำบลวังแสง ซึ่งการส่งเสริมดังกล่าวนี้มีส่วนทำให้ชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้านของตำบล เกิดการแข่งขันกันทำถนนให้ดีกว่าและประหยัดกว่า

2.2 โครงสร้างทางเศรษฐกิจ (Economic Structure)

รัฐไทยได้ก่อให้เกิดแรงกดดันที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นต้องถูกผนวกรวมเข้ากับระบบเศรษฐกิจโลกผ่านนโยบายต่างๆ ตั้งแต่ทศวรรษที่ 2500 ซึ่งปฏิภณที่ชุมชนท้องถิ่นมีต่อแรงกดดันดังกล่าวนี้ แตกต่างหลากหลายไปในแต่ละชุมชนท้องถิ่น ตั้งแต่การปฏิเสธ ยอมประนีประนอม และยอมรับอย่างไม่มีเงื่อนไข อย่างไรก็ตาม แม้วาระบบเศรษฐกิจชุมชนจะมีการปรับตัวอย่างต่อเนื่อง แต่การปรับตัวอย่างชัดเจนนั้น ได้เกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่งในช่วงหลังจากวิกฤตเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 ซึ่งวิกฤตในครั้งนี้นอกจากจะทำให้เกิดการตั้งคำถามต่อระบบเศรษฐกิจทุนนิยมแล้ว ผลของมันยังทำให้เกิดการไหลกลับของแรงงานจำนวนหนึ่งสู่บ้านเกิดอีกด้วย

ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดขึ้นในพื้นที่การศึกษาด้วยเช่นกัน เพื่อจัดการกับความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ผู้นำในชุมชนท้องถิ่นได้พยายามหาทางออกด้วยการผนวกเอาเศรษฐกิจแบบจารีต (ชุมชนท้องถิ่น) เข้ากับเศรษฐกิจโลกอีกครั้งแต่ในครั้งไม่ได้เป็นการผนวกโดยอาศัยเพียงความเชื่อที่มีต่อหรือข้อมูลของรัฐและหน่วยงานของรัฐแต่เพียงอย่างเดียว แต่เป็นการผนวกกระบวนเศรษฐกิจที่ประกอบไปด้วยการพยายามแสวงหาความรู้ทั้งจากจารีตดั้งเดิมผ่านแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง และความรู้สมัยใหม่ผ่านระบบการศึกษาและองค์กรภายนอกต่างๆ เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน หรือหน่วยงานทางการศึกษา นอกจากนี้ ผู้นำยังได้สร้างและเข้าไปมีส่วนร่วมในองค์กรเครือข่ายของภาคประชาชนที่มีอยู่อย่างหลากหลายเพื่อเพิ่มศักยภาพและอำนาจในการต่อรองกับหน่วยเศรษฐกิจในระบบเศรษฐกิจทุนนิยม

การผนวกเข้ากับระบบเศรษฐกิจทุนนิยมในครั้งนี้ของพื้นที่ที่ทำการศึกษาก็เป็นการผนวกที่ประกอบไปด้วยความรู้ ทักษะ และเครือข่ายที่มีอำนาจในการต่อรอง สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นการเพิ่มศักยภาพของท้องถิ่นเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

2.3 โครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรม (Socio - cultural Structure)

เนื่องจากในแต่ละชุมชนท้องถิ่นมีความแตกต่างกันทั้งในด้านของวิถีชีวิตหรือพลวัตของท้องถิ่น และด้านความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่น ความแตกต่างดังกล่าวล้วนมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่น เพราะความแตกต่างดังกล่าวอาจจะเป็นได้ทั้งปัจจัยที่สนับสนุนหรือส่งเสริมการพัฒนาได้

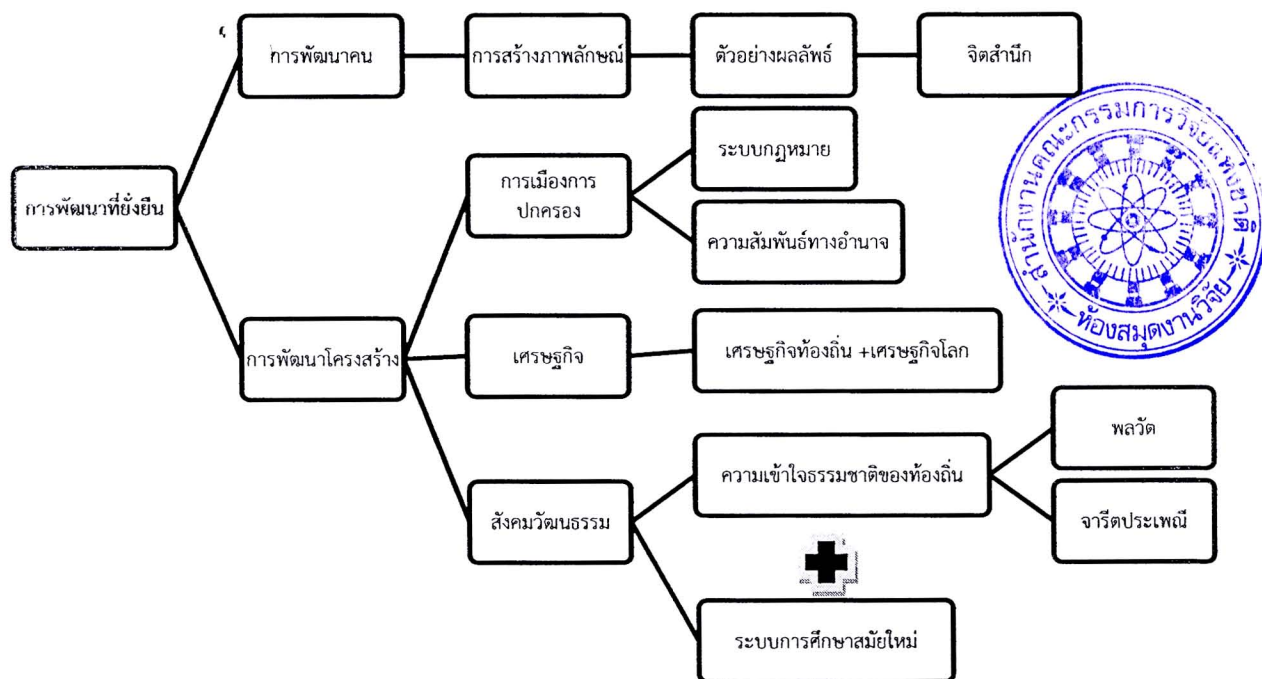
ทั้งนี้ จากการศึกษาพบว่า ผู้ที่จะนำพาให้ท้องถิ่นสามารถพัฒนาได้อย่างยั่งยืนนั้น สิ่งอันเป็นพื้นฐานที่ต้องมีคือ ความเข้าใจธรรมชาติของท้องถิ่นเป็นอย่างดี นั่นคือ ต้องเข้าใจว่า วิถีชีวิตของท้องถิ่นหรือพลวัตของท้องถิ่น เช่น จารีตประเพณี มีความเป็นมาอย่างไร และมีความสำคัญและความสัมพันธ์กับคนในท้องถิ่นอย่างไร นอกจากนี้ ผู้นำยังต้องเข้าใจถึงระบบแบบแผนความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่นอีกด้วย

ความเข้าใจดังกล่าวจะนำไปสู่การสร้างความสามารถในการประเมินลักษณะเฉพาะของคนในท้องถิ่น และความต้องการของคนในท้องถิ่นได้อย่างรอบด้าน หมายความว่า ผู้นำต้อง “รู้” ในท้องถิ่นของตนเองอย่างทะลุปรุโปร่ง เช่น ต้องรู้ว่าคนในท้องถิ่นของตนนั้นมีลักษณะเฉพาะอย่างไร มีความต้องการด้านใดบ้าง เป็นต้น

อย่างไรก็ดี ความรู้และความสามารถในการประเมินดังกล่าวต้องไม่เกินไปเพื่อการสร้างเกมแห่งอำนาจขึ้นภายในท้องถิ่น ดังนั้น เพื่อหลีกเลี่ยงการสร้างเกมแห่งอำนาจหรือวงจรแห่งอำนาจขึ้น ผู้นำท้องถิ่นบางส่วนได้ใช้ระบบการศึกษาสมัยใหม่เป็นกลไกในการรองรับการประเมินความต้องการของท้องถิ่น กล่าวคือ ผู้นำบางส่วนได้ใช้หลักวิชาการสมัยใหม่ในการประเมินผลได้ผลเสียและความต้องการของคนในชุมชน ผลลัพธ์ที่ได้ (ความต้องการ) จึงมักจะมีความเป็นกลางและมีลักษณะเชิงวัตถุวิสัย (สามารถจับต้องได้)

เมื่อผนวกผลลัพธ์เชิงวิชาการเข้ากับความเข้าใจธรรมชาติและการประเมินด้วยตนเองของผู้นำท้องถิ่นแล้ว ทำให้พวกเขาสามารถที่จะกำหนดทิศทางการพัฒนาท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ดังภาพที่ 8.1

ภาพที่ 8.1 แสดงตัวแบบหลักธรรมาภิบาลและเศรษฐกิจพอเพียงในวิถีทางวัฒนธรรม

8.3 ข้อเสนอแนะ

8.3.1 ข้อเสนอแนะเชิงด้านการปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับอำนาจหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

จากสภาพปัญหาของการดำเนินงานของผู้นำท้องถิ่นตามที่ได้กล่าวไปแล้วในบทที่ผ่านมา จะพบว่า ปัจจัยที่มีผลทำให้เกิดการปฏิบัติงานตามหลักธรรมาภิบาลและหลักเศรษฐกิจพอเพียงเกิดผลขึ้นจริงในเชิงรูปธรรม คือ “องค์ประกอบทางกฎหมาย” ทั้งที่เป็นกฎหมายระดับที่กำหนดตามกฎหมาย รวมถึงระดับของการปฏิบัติตามจรรยาบรรณหรือจริยธรรม ซึ่งถือเป็นข้อกฎหมายอย่างอ่อน (Soft Law) ซึ่งหากไม่ปฏิบัติตาม อาจไม่ถึงขนาดติดคุก หรือถูกศาลสั่งปรับ แต่อาจถูกต่อต้านจากชุมชนจนอาจถูกขับไล่ออกจากชุมชนได้ อีกทั้ง

หากพิจารณาจากองค์ประกอบของหลักธรรมาภิบาลแล้ว กฎหมายก็ถือเป็นปัจจัยอันจะส่งเสริมให้เกิดหลักธรรมาภิบาลได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ดังนั้น ในส่วนนี้ผู้วิจัยจึงขอเสนอแนะในเชิงนโยบายในประเด็นของกฎหมายที่มีส่วนผลักดันให้เกิดหลักธรรมาภิบาลในท้องถิ่นโดยเฉพาะผู้นำในในเชิงองค์การ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. กำหนดให้มีกฎหมายต้นแบบเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ของท้องถิ่น (Model Law)

ในมิติด้านความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกฎหมายที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎหมายการกระจายอำนาจที่มีส่วนในการกำหนดภารกิจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้พยายามกระจายอำนาจและหน้าที่ให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของไทย มีทั้งสิ้น 4 มิติ ได้แก่

(1) การจัดการสังคมในทุกรูปแบบนับแต่การจัดการศึกษา การรักษาความสงบเรียบร้อยและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน

(2) การจัดการเศรษฐกิจ เช่น ส่งเสริมและพัฒนาการประกอบทางเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่น

(3) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การจัดสรรที่ดินเพื่อทำกินหรือเพื่อที่อยู่อาศัย การกำหนดกฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรสาธารณะของท้องถิ่น

(4) การจัดการทางการเมือง คือ อำนาจในการตัดสินใจและวางแผนพัฒนาท้องถิ่นรวมทั้งมีอำนาจในการตรวจสอบ

อย่างที่กล่าวมาแล้วว่าพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 เพื่อให้ผู้นำได้รับการจัดสรรอำนาจหน้าที่เพื่อบริหารและปกครองท้องถิ่นทั้ง 4 มิติในข้างต้น แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือ อำนาจหน้าที่ของผู้นำที่จะเกิดขึ้นตามพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 ฉบับนี้ได้จะต้องมีการออกกฎหมายลำดับรองต่อจากพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนฯ ดังกล่าวอีกขั้นหนึ่งก่อน ส่งผลให้อำนาจหน้าที่บางอย่างแม้หน่วยงานของรัฐส่วนกลางจะกระจายลงสู่ส่วนท้องถิ่นเพื่อให้ท้องถิ่นดำเนินหน้าที่เหล่านั้น ส่วนท้องถิ่นกลับไม่สามารถดำเนินการได้เนื่องจากไม่มีความรู้ในด้านกฎหมายในการบัญญัติข้อบัญญัติท้องถิ่น เพื่อให้มีสภาพบังคับตามที่มีกฎหมายมอบอำนาจให้แก่ตนเอง ดังนั้นแล้ว รัฐควรส่งเสริมโดยการออกแบบของกฎหมายเพื่อให้เป็นกฎหมายต้นแบบในการกำหนดอำนาจหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไว้ เพื่อให้ถ่ายทอดการนำไปปฏิบัติของผู้นำท้องถิ่น หากต้องการจะใช้อำนาจหน้าที่ตามที่กฎหมายมอบหมายไว้ให้กับตนเองก็เพียงแต่นำกฎหมายต้นแบบมาปรับแก้เพื่อให้สอดคล้องกับท้องถิ่นแต่ละแห่ง ซึ่งการมีกฎหมายต้นแบบนี้ จะมีส่วนช่วยให้ผู้นำท้องถิ่นสามารถปฏิบัติตามหลักนิติธรรมได้อย่างง่ายมากขึ้น แม้ผู้นำท้องถิ่นจะไม่มีความรู้ในด้านกระบวนการร่างหรือบัญญัติกฎหมายก็ได้เป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติหน้าที่เพื่อให้เกิดการบริหารจัดการที่ดีแต่ประการใด

2. พัฒนากลไกใหม่ที่มีสถานะทางกฎหมายในการส่งเสริมและพัฒนาอาชีพในท้องถิ่นให้เกิดความยั่งยืนอย่างเป็นระบบ

จากการศึกษาพบว่า ผู้นำท้องถิ่นแต่ละประเภททั้งผู้นำในทางองค์กรและปราชญ์ชาวบ้านนั้นต่างประสบปัญหาในการพัฒนาอาชีพในท้องถิ่นของตนเองให้เกิดพัฒนาการที่ยั่งยืนอย่างเป็นระบบได้ อาชีพหลักของคนในท้องถิ่นคือ อาชีพเกษตรกรรม อย่างไรก็ตาม ภายในท้องถิ่นยังคงมีกลุ่มอาชีพต่างๆ อีกมากมายที่เกิดขึ้นเพื่อเลี้ยงปากเลี้ยงท้องของประชาชน เช่น กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ กลุ่มจักสาน กลุ่มทำน้ำดื่มของชุมชน ฯลฯ ดังนั้น เพื่อให้เกิดการพัฒนาอาชีพอย่างยั่งยืน รัฐจึงควรส่งเสริมให้เกิดการสร้างกลไกใหม่ๆ ที่มีสถานะเป็นกฎหมายในการส่งเสริมและพัฒนาอาชีพต่างๆ ที่มีในแต่ละท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะในแง่ของทรัพยากรสินทางปัญญาท้องถิ่นของแต่ละท้องถิ่น เชื่อมประสานและบูรณาการกับงานของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง รวมถึงนโยบายการเงิน การคลังและมาตรการทางภาษีมาสนับสนุน

การส่งเสริมให้ผู้นำท้องถิ่นสร้างกลไกที่มีสถานะทางกฎหมายนี้ จะทำให้นโยบายหรือแผนต่างๆ ที่เกิดขึ้นมีรูปธรรมชัดเจน อย่างไรก็ตามสิ่งที่แตกต่างจากปัจจุบันก็คือ รัฐควรมีมาตรการทางกฎหมายในการส่งเสริมนโยบายหรือแผนด้านอาชีพที่สร้างขึ้นโดยชุมชนนั้นให้มีความพัฒนาการที่ยั่งยืน เช่น การนำมาตราทางภาษีหรือเงินอุดหนุนทางการเงินเพื่อสนับสนุนให้เกิดกลุ่มอาชีพในแต่ละท้องถิ่นขึ้น เป็นต้น นอกจากการส่งเสริมในแง่กฎหมายแล้ว รัฐควรให้ความรู้แก่กลุ่มอาชีพในท้องถิ่น เพื่อการทำการตลาดและการสร้างอำนาจต่อรองของกลุ่มให้มีพลังที่มากขึ้น (นอกเหนือจากการส่งเสริมอาชีพของกลุ่มผู้นำท้องถิ่นที่เน้นเฉพาะการให้ความรู้ในเชิงวิธีการผลิตเท่านั้น)

การพัฒนากลไกด้านอาชีพในท้องถิ่นให้มีสถานะทางกฎหมายนี้ จะมีส่วนทำให้ผู้นำท้องถิ่นบริหารงานภายใต้หลักธรรมาภิบาลทั้งหลักนิติธรรม และหลักความคุ้มค่าในการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นอย่างประหยัด คุ้มค่า อีกทั้งยังช่วยให้ท้องถิ่นสามารถพึ่งพาตนเองได้ตามหลักการเศรษฐกิจพอเพียงอีกด้วย

3. ปรับปรุงกฎหมายเพื่อคุ้มครองสิทธิของชุมชน

รัฐควรมีมาตรการส่งเสริมสิทธิชุมชนทั้งสิทธิและอำนาจในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม สร้างกลไกให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในระดับท้องถิ่น โดยการออกมาตรการทางนโยบายและมอบให้เป็นอำนาจของผู้นำท้องถิ่นในการออกกฎหมายรองรับเพื่อการบัญญัติระเบียบสิทธิของชุมชนระดับชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง เช่น สิทธิในการเข้าถึงที่ดิน แหล่งน้ำ ป่าไม้ ทรัพยากรธรรมชาติ ฯลฯ

โดยการบัญญัติให้ชุมชนท้องถิ่นมีสิทธิ (ก) ในการอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ (ข) เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน

การกำหนดให้ผู้นำท้องถิ่นมีอำนาจในการบริหารจัดการในเรื่องของสิทธิชุมชนดังกล่าวข้างต้นจะทำให้เจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญที่บัญญัติรับรองคุ้มครองเกี่ยวกับ “สิทธิชุมชน” สามารถบรรลุความมุ่งหมายได้ นอกจากนี้ยังเป็นการกระจายอำนาจในการใช้ การจัดการ และการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ชุมชนท้องถิ่นอีกทางหนึ่ง อันสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาลในแง่ของหลักนิติธรรม หลักการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่น และหลักความคุ้มค่าอีกด้วย

8.3.2 ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

การจัดตั้งรูปแบบขององค์กรกระจายอำนาจทางพื้นที่ซึ่งเหมาะแก่การสร้างเสริมความเข้มแข็งให้กับองค์กรกระจายอำนาจทางพื้นที่นั้น ควรประกอบด้วยกลไกการบริหารท้องถิ่น 2 กลไก หนึ่งคือ กลไกการปกครองขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสองคือ อำนาจในการบริหารจัดการตนเองของประชาชนในท้องถิ่นด้วยรูปแบบและกลไกของกลุ่มประชาสังคม อันเป็นรูปแบบการบริหารซึ่งมีอยู่แต่ดั้งเดิมและหลากหลายพื้นที่ ดังนั้น ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการจึงได้แก่ การสร้างคณะกรรมการในชุดต่างๆ ให้เกิดขึ้น อันเป็นรูปแบบของกลุ่มประชาสังคมนั่นเอง โดยการจัดตั้ง

(1) “คณะกรรมการประชาสังคมหรือสภาองค์กรชุมชน” ให้เข้ามามีส่วนร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรวมเป็น “องค์กรชุมชนท้องถิ่น” เพื่อสร้างให้การกระจายอำนาจในทางพื้นที่มีความเข้มแข็งโดยให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ทำหน้าที่ในการประสานความร่วมมือกับประชาชนในท้องถิ่นและถ่วงดุลการตัดสินใจของผู้นำท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม คณะกรรมการประชาสังคมหรือสภาองค์กรชุมชนไม่มีอำนาจยับยั้งการตัดสินใจของผู้นำท้องถิ่น แต่อาจมีมติบังคับให้นำความขัดแย้งนั้นไปสู่การลงประชามติของประชาชนในท้องถิ่นได้ ดังนั้น ผู้นำท้องถิ่นจึงต้องเปิดเวทีเพื่อการปรึกษาหารือกับคณะกรรมการประชาสังคมหรือสภาองค์กรชุมชนในการตัดสินใจที่มีผลสำคัญต่อการวางแผนพัฒนาท้องถิ่น และ หรือต่อคุณภาพชีวิตของประชาชน หรือเมื่อคณะกรรมการประชาสังคมหรือสภาองค์กรชุมชนร้องขอ

คณะกรรมการประชาสังคมหรือสภาองค์กรชุมชน ควรประกอบด้วยผู้แทนจากองค์กรชุมชน, องค์กรอาชีพ, องค์กรศาสนา และองค์กรประชาสังคมอื่นๆ เช่น คณะกรรมการป่าชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลที่ได้รับมาว่าโดยปกติแล้วบุคคลที่มีลักษณะเป็นผู้นำในแต่ละภาคส่วนในท้องถิ่นจะถูกคัดเลือกให้เป็นผู้นำของท้องถิ่นในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของท้องถิ่น

การจัดตั้งคณะกรรมการประชาสังคมหรือสภาองค์กรชุมชนนี้ จะช่วยแก้ไขปัญหาของการบริหารจัดการของผู้นำท้องถิ่นตามหลักธรรมาภิบาลได้ กล่าวคือ นอกจากจะเป็นการแก้ไขในหลักความรับผิดชอบที่ไม่มีระบบการตรวจสอบการทำงานของผู้นำท้องถิ่นหรือระบบการติดตามผลการร้องเรียนที่ชัดเจนได้แล้ว อีกมุมหนึ่งยังเป็นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นและส่งเสริมให้เกิดความโปร่งใสในการปฏิบัติงานอีกด้วย

(2) “คณะกรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระดับจังหวัด” โดยประกอบด้วยผู้แทนจากฝ่ายรัฐ ฝ่ายท้องถิ่น และผู้ทรงคุณวุฒิในพื้นที่ โดยคณะกรรมการระดับจังหวัดมีอำนาจหน้าที่ ดังนี้

- ก. จัดแนวเขตในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันระหว่างฝ่ายรัฐ และชุมชนในแต่ละจังหวัด
- ข. วางมาตรการในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืนในระดับจังหวัด

ในแง่มุมนี้ การจัดตั้งคณะกรรมการระดับจังหวัดขึ้นนี้ ถือเป็นการส่งเสริมหลักธรรมาภิบาลโดยเฉพาะในแง่มุมของหลักความคุ้มค่าและการมีส่วนร่วมของประชาชน

8.3.3 ข้อเสนอแนะด้านระบบสารสนเทศ

ปัจจุบันสังคมมีพัฒนาการด้านเทคโนโลยีที่เจริญก้าวหน้าและกระจายไปยังพื้นที่ต่างๆ ในท้องถิ่นอย่างทั่วถึง ยกตัวอย่างเช่น ระบบอินเทอร์เน็ต ระบบโทรศัพท์เคลื่อนที่ ที่ไม่ได้ทำหน้าที่เป็นเพียงการสนทนาระหว่างคู่สายอีกต่อไป แต่กลับเพิ่มสมรรถภาพมากขึ้นทั้งการรับฟังวิทยุ เล่นอินเทอร์เน็ต หรือการสนทนาแบบกลุ่ม ทำให้ประชาชนไม่พลาดต่อการติดต่อสื่อสาร ดังนั้น เพื่อแก้ไขปัญหาในหลักความโปร่งใสของผู้นำท้องถิ่นในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร นโยบายการทำงาน รวมถึงผลการปฏิบัติงาน หรือการชี้แจงข้อเท็จจริงในกรณีต่างๆ แก่ประชาชนท้องถิ่นได้อย่างทั่วถึง ด้วยวิธีดังนี้

(1) สำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กสทช.) ต้องจัดสรรคลื่นความถี่วิทยุโทรทัศน์ไม่น้อยกว่าร้อยละ 20 ให้แก่องค์กรภาคประชาชน เพื่อใช้ในการกิจการสาธารณะขององค์กรประชาชน และองค์กรชุมชน การจัดสรรคลื่นความถี่วิทยุในครั้งนี้จะช่วยให้ประชาชนในท้องถิ่นที่อยู่นอกพื้นที่ของหออกระจายเสียงสามารถรับรู้ข้อมูลข่าวสารต่างๆ ผ่านทางระบบวิทยุของชุมชนท้องถิ่นได้อีกทางหนึ่ง โดยเฉพาะในปัจจุบันที่เทคโนโลยีเจริญก้าวหน้าการรับฟังวิทยุจึงไม่จำเป็นต้องรับฟังจากเครื่องรับวิทยุเท่านั้น หากผู้ใดมีโทรศัพท์เคลื่อนที่ก็สามารถรับฟังข่าวสารได้อย่างทันทีทั่วถึงได้เช่นกัน

(2) จัดทำศูนย์ข้อมูล จดหมายข่าวขององค์การบริหารส่วนตำบล หรือจัดทำวารสารของท้องถิ่น หรือจัดทำคู่มือการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อแจ้งความเคลื่อนไหวข่าวสารต่างๆ อาจเป็นรายเดือน หรือราย 3 เดือน เป็นต้น อนึ่ง การแจ้งข้อมูลข่าวสารต่างๆ นั้นควรต้องทำเป็นประจำอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอด้วย

(3) การสร้างหลักสูตรและคู่มือการฝึกอบรมให้ความรู้แก่ประชาชนในท้องถิ่นถึงข้อกฎหมายต่างๆ ที่ประชาชนในท้องถิ่นจะต้องมีความเกี่ยวพัน อาทิเช่น กฎหมายว่าด้วยการควบคุมตรวจสอบผู้นำท้องถิ่น เช่น กฎหมายว่าด้วยการถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง กฎหมายว่าด้วยการมีส่วนร่วมในภาคส่วนต่างๆ เช่น ว่าด้วยเรื่องการลงประชามติ เป็นต้น นอกจากความรู้ในแง่กฎหมายแล้ว ประชาชนในท้องถิ่นควรจะได้รับรู้และรับทราบถึงหลักเกณฑ์ของหลักธรรมาภิบาล จึงไม่เพียงเฉพาะผู้นำท้องถิ่นเท่านั้นที่ต้องมีความรู้ความเข้าใจถึงการบริหารงานภายใต้หลักธรรมาภิบาลเท่านั้น ดังนั้น หากหน่วยงานหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ได้รับรางวัลด้านธรรมาภิบาลมาก็ควรจะแจ้งให้ประชาชนในท้องถิ่นได้ร่วมภาคภูมิใจและเป็นแรงกระตุ้นให้ประชาชนในท้องถิ่นเข้าร่วมกิจกรรมที่จัดขึ้นของผู้นำท้องถิ่น หรือช่วยกันตรวจสอบการทำงานของผู้นำท้องถิ่น มิฉะนั้นการได้รับรางวัล “ธรรมาภิบาล” จะกลายเป็นเรื่องระหว่างกระทรวงมหาดไทยกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นโดยที่ชุมชนไม่มีส่วนรับรู้ หรือมีความเข้าใจว่าเหตุใดจึงได้รับรางวัล หรือรางวัลนี้มีหลักเกณฑ์มากน้อยเพียงไร

(4) การสร้างหลักสูตรและคู่มือการฝึกอบรมให้ความรู้แก่ผู้นำของท้องถิ่น ให้ทราบถึงบทบาทหน้าที่ของกฎหมายต่างๆ รวมถึงการฝึกอบรมสัมมนาความรู้ที่เกี่ยวกับหน่วยงานที่ผู้นำของท้องถิ่นปฏิบัติงานอยู่ให้รอบด้าน เช่น การสัมมนาให้ความรู้เกี่ยวกับโครงสร้างการทำงานของหน่วยงานต่างๆ อาทิเช่น องค์การบริหารส่วนตำบล หรือกลุ่มอาชีพ กลุ่มสหกรณ์ต่างๆ เพื่อให้ผู้นำท้องถิ่นมีความรู้ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของ

หน่วยงานของตนเองอย่างแท้จริง อันจะส่งผลต่อการพัฒนาการปกครองตนเอง เป็นการพัฒนาท้องถิ่นที่เข้มแข็ง เพื่อให้เกิดผลดีต่อการพัฒนาประเทศในภาพรวมต่อไป

(5) ควรกำหนดให้มีกิจกรรมที่ภาคประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมให้ชัดเจน เช่น การจัดทำเป็นแผนกิจกรรมเป็นรายปี เป็นต้น

(6) ควรกำหนดให้ผู้นำท้องถิ่นต้องเปิดเผยงบประมาณรายรับ - รายจ่าย ประจำปีแก่ประชาชนในท้องถิ่นอีกทางหนึ่ง นอกเหนือจากการรับรู้ภายในองค์กรบริหารปกครองส่วนท้องถิ่น

(7) การพัฒนากระบวนการแต่งตั้ง สรรหา และการเลือกสรรเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นต้องเป็นกระบวนการที่โปร่งใสและตรวจสอบได้มีหลักเกณฑ์ที่ชัดเจน อันจะเป็นการแก้ไขปัญหาในแง่หลักคุณธรรมของผู้นำในกระบวนการสรรหาหรือคัดเลือกเจ้าหน้าที่ เพื่อให้ได้เจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานเพื่อท้องถิ่นของตนเองอย่างแท้จริง

8.3.4 ข้อเสนอแนะด้านการพัฒนาบนพื้นฐานของความเข้าใจวัฒนธรรม

หลักคิดพื้นฐานของข้อเสนอแนะนี้ อยู่บนความเชื่อที่ว่า มนุษย์คือผู้สร้างวัฒนธรรม โดยในความหมายของวัฒนธรรม คือ กิจกรรมที่มีความหมายเชิงสัญลักษณ์ ด้วยเหตุนี้เอง งานวิจัยนี้จึงมีข้อสันนิษฐานเบื้องต้นว่า หากต้องการทำให้หลักธรรมาภิบาลและเศรษฐกิจพอเพียงกลายเป็นวัฒนธรรมเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาที่ยั่งยืนแล้ว ผู้นำหรือประชาชนในชุมชนสามารถที่จะสร้างกิจกรรมต่างๆ เพื่อทำให้หลักการไม่เป็นแค่เพียงหลักการแต่กลายเป็นสิ่งที่มีความหมายและวิถีชีวิตของคนในชุมชนนั้นๆ ต่อไป

จากการศึกษาพบว่า โดยทั่วไปแล้วในแต่ละพื้นที่ศึกษานั้น มีกิจกรรมทางวัฒนธรรมบางประการที่สอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาลและหลักเศรษฐกิจพอเพียงอยู่เป็นพื้นฐาน เช่น วัฒนธรรมการปรึกษาหารือในชุมชน ความประหยัด กฎระเบียบทางจารีตประเพณี การอ้างอิงพฤติกรรมที่ดีตามหลักศาสนา เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม หลักการที่มีอยู่ในชุมชนนั้น ในบางกรณีก็อาจจะขัดหรือแย้งกับหลักการธรรมาภิบาลและเศรษฐกิจพอเพียง เช่น วัฒนธรรมในกระบวนการคัดเลือกบุคลากรในการทำงาน หรือค่านิยมที่พุ่มพวยต่างๆ ดังนั้น เพื่อให้ในพื้นที่หนึ่งๆ สามารถประยุกต์ใช้หลักธรรมาภิบาลและเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ผู้นำจึงมีบทบาทสำคัญในการประยุกต์ใช้หลักธรรมาภิบาลและเศรษฐกิจพอเพียง โดยในพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จในการใช้หลักธรรมาภิบาลและเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ส่วนใหญ่จะปรับหลักการดังกล่าวให้มีความสอดคล้องกับกิจกรรมทางประเพณี จากนั้นจึงค่อยๆ ปรับแนวคิดของคนในชุมชนผ่านกิจกรรมต่างๆ

ในแง่นี้เพื่อให้การประยุกต์ใช้หลักธรรมาภิบาลเศรษฐกิจพอเพียงสามารถปฏิบัติในพื้นที่ได้อย่างประสบความสำเร็จผู้นำจึงควร

(1) ทำความเข้าใจกับแง่มุมเฉพาะทางวัฒนธรรมในพื้นที่ของตนเองอย่างถ่องแท้ โดยละอคติหรือใช้มุมมองที่คับแคบว่า วัฒนธรรมหรือจารีตท้องถิ่นนั้นเป็นสิ่งที่ล้าสมัย

(2) ปรับบทบาทจากการเป็นผู้นำเชิงสั่งการเป็นผู้นำเชิงประสานงาน โดยทำตนเสมือนเป็นข้อต่อให้กับองค์ความรู้สมัยใหม่และองค์ความรู้พื้นฐานของชุมชนทั้งในแง่ของการประสานงานกับองค์กรภายนอกเพื่อพัฒนาองค์ความรู้สมัยใหม่

(3) เน้นการทำให้ดูหรือการทำให้เห็นเป็นแบบอย่าง มากกว่าการสั่งการเชิงนโยบายหรือการให้แนวคิดหรือนโยบายเท่านั้น

(4) ส่งเสริมการสร้างสรรค์กิจกรรมที่หลากหลาย โดยกิจกรรมเหล่านี้ต้องยึดหลัก

(4.1) การมีส่วนร่วมของชุมชนโดยอาจจะเป็นกิจกรรมที่ริเริ่มโดยชุมชนหรือกิจกรรมที่ริเริ่มโดยผู้นำ แต่มุ่งเน้นการให้ชุมชนสามารถพบปะและทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น

(ก) ส่งเสริมกิจกรรมทางประเพณีที่ทำให้คนในชุมชนต้องเข้ามาทำงานร่วมกัน

(ข) ส่งเสริมกิจกรรมอาสา เช่น การสร้างถนนร่วมกัน การทำความสะอาดหมู่บ้านร่วมกัน

(ค) จัดการประชุมเพื่อชี้แจงกิจกรรมและตอบข้อซักถามเป็นระยะ เพื่อทำให้เกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มหรือชุมชนหรือองค์กร

(ง) เปิดช่องทางพิเศษในการสื่อสารระหว่างประชาชน

(4.2) , ทั้งนี้กิจกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้นนั้น ต้องมีความต่อเนื่องของกิจกรรม ทั้งนี้ความต่อเนื่องดังกล่าวของกิจกรรมจะทำให้กิจกรรมนั้นๆ กลายเป็นวิถีชีวิตทางวัฒนธรรมของชุมชนในท้ายที่สุด

(4.3) การจัดกิจกรรมนั้น จะต้องยึดหลักการการรวบรวมเอาทุกกลุ่มในพื้นที่หรือในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ

(4.4) การประเมินผลของกิจกรรมผ่านช่องทางทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

8.3.5 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยครั้งต่อไปควรต่อยอดงานวิจัยโดยให้ความสำคัญกับการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างมีประสิทธิภาพระหว่างประชาชนกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พร้อมทั้งพัฒนาผู้นำขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมาภิบาลและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อให้ผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีจิตสำนึกเพื่อที่จะสามารถนำหลักการดังกล่าวไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ และศึกษาแนวทางการเสริมสร้างให้เกิดการตระหนักถึงความเป็นเจ้าของร่วมกันระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและประชาชน